

Egyed Ákos

Gróf Mikó Imre és a nemzetiségi kérdés - Vázlat -

A nemzetiségi kérdés rendkívül bonyolult, sokoldalú jelenség, amely - helytől és időtől függően - hol békésebb, hol radikálisabb formában jelentkezik. Megoldásának keresése is több úton-módon közelíthető meg. A 19. század közismerten a modern nemzetek, nemzeti mozgalmak születésének időszaka volt, és ez a nemzeti ellentétek felerősödésével járt együtt szer- te Európában, különösen pedig Közép-Kelet-Európában. Ez alól a soknem- zetiségű Habsburg-monarchia, s benne Magyarország és Erdély sem volt kivétel: ellenkezőleg, mind az állami, mind a közéletnek egyik meghatározó tényezője volt. Ezen mit sem változtat az, hogy intenzitása időszakonként csendesebb volt, míg máskor akár polgárháborús konfliktussá is alakulha- tott, mint 1848-1849-ben. Következésképpen mindazoknak, akik politikai szerepet vállaltak, foglalkozniuk kellett ezzel a nehezen kezelhető jelenség- gel. Rövid tanulmányunk Erdély egyik kiemelkedő jelentőségű magyar veze- tő egyéniségének, gróf Mikó Imrének a nemzetiségi kérdésben kialakított felfogását, álláspontját kutatja. Témaválasztásunkat az is indokolja, hogy nevezett működésének ez a területe, aspektusa alig ismert, vagy félreismert. Született ugyan Tusa Gábor neves jogász tollából tanulmány Mikó grófról mint kisebbségi politikusról, de ő a nemzeti kisebbségi közösség önszerve- ződésének belső kérdéseit boncolgatta,¹ mi viszont az erdélyi nemzetisé- gekkel kapcsolatos nézeteire térünk ki.

Mikó Imre gróf 1805. szeptember 4-én született a háromszéki Zabolán, s 1876. szeptember 16-án hunyt el Kolozsvárt. Élete s tevékenysége négy, sok tekintetben különböző történelmi korszakban zajlott le: a reformkor- ban tisztségviselő a Guberniumnál, 1847-1848-ban Erdély főkincstárnoka, 1848-ban rövid ideig (július-november) főkormányzóhelyettes - az abszolu- tizmus idején a magyarság első számú vezetője, 1860-1861-ben (1860. de- cember 10 - 1861. november 21.) viszont ideiglenes főkormányzó egészen

¹ Tusa Gábor: Gróf Mikó Imre mint kisebbségi politikus. *Helikon*, VIII. évf., 1935/4, 233-239.

más politikai és történelmi körülmények között mint 1848-ban, 1867–1869-ben közmunka- és közlekedésügyi miniszter. A társadalmi közéletben, valamint az egyházi életben is számos rangos tisztséget viselt. Világos tehát, hogy nem kerülhette el a nemzeti kérdéssel való szembesülést.

Lássuk az előbb mondottakat valamivel részletesebben, de előbb szeretnék előrebocsátani néhány terminológiai kérdést. Mikó gróf nem írt összefoglaló tanulmányt vagy esszét a nemzeti–nemzetiségi kérdéstről, ezért az ezzel kapcsolatos nézeteit a különböző időben és helyen megjelent más jellegű írásaiban, leveleiben, illetve beszédeiben találhatjuk meg, ami nem könnyíti meg a kutatást. Viszont az *Irányszémek* című, 1860-ban megjelent munkájában az erdélyi magyarság helyzetének elemzése közben, de nem mellékesen, többször kitért a nemzet egyes, általa legfontosabbaknak tartott ismerveire, amelyek tulajdonképpen a kulturális nemzettel kapcsolatosak, és ezek jól hasznosíthatók tárgyunk kifejtésében. Ehhez azonban hozzá kell fűznünk, hogy az egységes fogalmi nyelv hiánya (amely napjainkban is fennáll egyébként), értelmezési problémákat okoz: a nemzet–nemzetiség kifejezést többször szinonimaként használja, más esetekben viszont a nemzetiség fogalma a nemzet (valamely nemzet) identitásában s a kulturális jegyekben mutatkozik meg. A fentiek miatt a fogalmak kontextusára különösen figyelniünk kell. Ezek után térjünk vissza a tulajdonképpeni tárgyunkhoz.

Az 1848 előtti évtizedekben, a reformkorban Mikó közvetlenül nem vett részt a politikában, de a forradalom kitörésével valósággal belesodródott az események forgatagába, s rövidesen nehéz döntés elé került: Bécs szerette volna igénybe venni szolgálatait, de a magyar nemzeti mozgalom is számított rá, ő viszont inkább maradt volna e kettő között, ami lehetetlennek bizonyult.

1848 áprilisában őt nevezte ki az uralkodó erdélyi kancellárnak, ezt azonban nem fogadta el, mert jól tudta, hogy ezzel a küszöbön álló unió megvalósítását akadályozná. Valóban, 1848. május 30-án a Kolozsvárt üléselő országgyűlés törvényt alkotott az unióról, s Mikónak jutott az a feladat, hogy július 18-án Erdély utolsó rendi országgyűlését bezárja, méltatva a végzett munkát, ebben az unióról elfogadott törvényt is. Ezután az év végéig rá hárult a főkormányzó-helyettesi tisztség, mivel a főkormányzó, gróf Teleki József Pestre távozott. Ő szerette volna helyzetét arra felhasználni, hogy Erdélyben a belső békét fenntartsa, azonban nem rajta múlt, hogy ez a szándéka füstbe ment, mivel – amint közismert – 1848. október végétől véres polgárháború dúlt Erdély számos területén. Ennek megfékezésére nem látott más lehetőséget, mint azt, hogy az uralkodótól kérjen segítséget. Ezért Olmützbe utazott, ahol akkor az uralkodó tartózkodott, de nem engedték az uralkodó elé, hanem házi fogságra ítélték, ahonnan csak 1849

októberében engedték hazatérni Erdélybe, ahol a győztes Habsburg hatalom már bevezette az abszolutista kormányzást, gyakorlatilag a katonai diktatúrát. Az átélt s megtapasztalt pusztítás s Erdély romlásának látványa miatt testileg és lelkileg összeroppant, s csak mintegy két év múltán állt vissza egészsége annyira, hogy a közügyekre gondolhasson, s hozzálasson a minden jogától megfosztott erdélyi magyarság kultúrintézményeinek újjászervezéséhez, illetve újak alapításához, miközben kereste a *modus vivendi*-t, az erdélyi népek közötti békés viszonyok helyreállítására. Ezért tartották őt elsősorban kultúrpolitikusnak.

Hogy gróf Mikó Imre nagy kultúrpolitikus volt, tulajdonképpen nem szorul újabb bizonyításra, elvégezte ezt már a történetírás,² legyen szabad mégis hivatkoznom olyan intézmények talpra állítására, illetve megalapítására mint a Kolozsvári Nemzeti Színház, az Erdélyi Gazdasági Egyesület vagy az Erdélyi Múzeum-Egyesület.³ Az az értékítélet viszont, hogy Mikó „a szó valódi értelmében” politikus nem volt, nem fogadható el. Pontosítanunk kell azonban: a politikusoknak egy egészen kivételes, szűk kategóriájához tartozott, ahhoz, amelyet nem érintett meg a machiavellizmus szelleme, elveit nyíltan és őszintén kifejezte, keveset ígért, de sokat tett. Őt nem minden ok nélkül nevezték „Erdély Széchenyijé”-nek, mert vagyonából sokat áldozott a közösségnek, s a civilizáció vívmányainak meghonosításában is élen járt: évtizedeken át küzdött az erdélyi vasúthálózat kiépítéséért, amely nagyrészt végül is az ő minisztersége idején valósult meg.

Véleményünk szerint Mikót azért is nem minden ok nélkül hasonlítjuk Széchenyi Istvánhoz, mert a nemzeti–nemzetiségi kérdésben ennek nyomdokain járva az ő humánus szellemében dolgozott. Keresve a kapcsolódási pontokat a szász és a román politikusokkal következetesen kerülte a korára annyira jellemző szélsőséges retorikát. Természetesen gróf Mikó nem tévesztette szem elől az erdélyi magyarság érdekeit, de mindig igyekezett tekintettel lenni a közös erdélyi hagyományra, és elutasított mindenféle asszimilációs törekvést, még az önkéntes kulturális asszimilációnak sem volt híve.⁴ Ez a magatartása tette lehetővé, hogy különösen 1850 és 1867 között, az abszolutizmus és liberalizmus idején kiemelkedő román és szász politikusok is keressék olykor a vele való együttműködés lehetőségét. Mikó ebben az útkeresésben elől járt, de látnunk kell azt is, hogy az ő cselekvési mozgásteret is behatárolt volt, koordinátáit megszabta az erdélyi magyar politikai elit ál-

2 Jancsó Elemér: Erdély Széchenyije. Gróf Mikó Imre élete és munkássága. *Magyarságtudomány*, I. évf., 1942/3, 391–415.

3 Egyed Ákos: *Gróf Mikó Imre – Erdély Széchenyije*. Debrecen, 2005, 102–199.

4 Egyed Ákos: i. m. 172–176.

lásponjtja egyrészt, illetve a Habsburg hatalom birodalmi politikája, amely nagymértékben épített az erdélyi román és szász vezetők támogatására a magyar nemzeti aspirációk ellensúlyozásában. Mikónak tehát mint politikusnak és államférfinak többféle, egymást keresztező nézet és álláspont között kellett sokszor döntést hoznia, vagy legalább véleményt mondania.

Közismert, hogy a Habsburg hatalom az 1848–1849-es események után olyan egységes monarchiát (Gesamtmonarchie) szeretett volna megvalósítani, amely a társországokat egyszerű tartományokká alakítja át, s Bécsből közvetlenül irányítanak. Ez a koncepció nem akarta tudomásul venni sem a sok százados helyi autonómiákat, sem az 1848-as törvényeket. Ezt a politikát Mikó – bár kitartott a Monarchia szükségessége mellett – nem tudta elfogadni. Ő olyan alkotmányos kormányzásban reménykedett, amely az 1848-as magyarországi és erdélyi törvényeket tiszteletben tartva sem zárja ki a változtatásokat a nemzetiségi megbékélés, együttműködés érdekében. Erről a következőket írta: „A terhek közös hordozása, az erők szabad versenye, az 1848-iki törvényekben ki van mondva: azt nem történetté, nem letté semmilyen hatalom nem teheti. Annak igazságos alkalmazását, e törvények teljességét őszintén elő kell segítenünk. A nemzetiségek kibékítése hazánkban csak ezen az alapon lehetséges... Ami engem illet, én tisztában vagyok magammal, tudom célokat, a múltnak tapasztalatait használva, annak elérésére elhatározott lélekkel igyekszem.”⁵

Röviden meg kell vizsgálnunk Mikó nemzetfogalmát, hogy a politikáját jobban megérthessük. Az ő nemzetfogalma főként nyelvi–kulturális alapozású volt, és ez világosan kiderül az 1850–1860-as évtizedben érlelődött és 1861-ben közölt *Irányszemlék* című tanulmányából. Ebben az irodalom és a nyelv szerepét vizsgálta meg, aztán a történeti hagyományt elemezte, amelynek segítségével nemzeti karakterológiát fogalmazott meg. A nemzet ismerveiben a nyelvet tartotta meghatározónak: „Sokszor volt már mondva, de ismétlése mégis mindig helyén van, hogy nyelvünkben élünk vagy azzal halunk meg, ezt pedig irodalmunk tartja fenn.”⁶ Szerinte minden nemzetnek egyénisége van, ez különbözteti meg más nemzetektől. Az egyéniséget, sajátosságot a történeti hagyományok alakítják, amelyet ő „történeti alapok”-nak nevezett. Ezek: a „hazai föld”, azaz a szülőföld, amelynek megtartása azért fontos, mert erőt, önállóságot biztosít a nemzetnek, a közintézmények viszont az identitást fejezik ki, akárcsak a szokások, ünnepek, erkölcsi normák, aztán a

5 Mikó Imre Bedeus Józsefhez, 1857. március 7. Mikó-Rhédey család levéltára a kolozsvári Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtárban. Mikó Imre Leveleskönyve VI/2. (A továbbiakban Mikó Leveleskönyve.)

6 Gróf Mikó Imre: *Irányszemlék*. Különlényomat a Budapesti Szemléből. Pest, 1861.

zene, tánc, öltözet, hangsúlyozza továbbá, hogy a külső formákat sem lehet figyelmen kívül hagyni, mert azok is kifejezésre juttatják a sajátosságokat. Fejtegetései a kulturális nemzet fogalomköréhez tartoznak, de nem nélkülözik – amint a következőkből látható – az ideológiai kitérőket sem.

Nemzet nem állhat fenn nemzeti tudat nélkül: „A nemzeti öntudat az a népeknél, ami az önérzet az egyénnél [...]. Amely nemzet cselekedeteiben és életében az öntudat nem látszik, vagy azt szem elől elvesztette – első esetben még csecsemőkorát éli, a másodikban közeledik sírjához.” A történelmi múlt erősíti a gyökereket, ezért a „nemzetnek saját történeteit elfeledni nem kevesebb, mint saját életgyökereit [...] kiszaggatni, nem kevesebb, mint létét önként feladni.”⁷

Nem véletlen, hogy Mikó gróf sokat foglalkozott történetkutatással, a történelem értelmezésével, ugyanis ő a történelmet az élet tanítójának tartotta. Nézzük meg, hogy miként próbálta alkalmazni elveit a gyakorlatban.

Mikó elvi álláspontjára jellemzőnek tartjuk azt a vitát, amelyet egyik régi barátjával, a szász Jozef Bedeus-szal folytatott 1857-ben, amikor az Erdélyi Múzeum-Egyesület szervezésével kapcsolatos gondolatait nyilvánosságra hozta. Arról vitáztak, hogy melyik legyen a Kolozsvárt szervezendő intézmény jellege és nyelve: magyar-e – amint Mikó és társai elképzelték –, vagy több nyelvű legyen – ahogy Bedeus és több román és szász politikus szerette volna. A neves szász politikus arra hivatkozott, hogy most már le lehet mondani a nemzeti eszméről, hiszen „a kiváltságok kora lejárt [...] mára a nemzetiség eszméjéről le kell mondanunk és csak a közös hazát szemünk előtt tartanunk, ha nem akarunk minden részben hátra maradni és egészen elsatnyulni.”⁸ A nagyszebeni politikus attól félt, hogyha nem ez történik, akkor az erdélyi magyar a magyarországi magyarral, az erdélyi szász a nagy német nemzettel, az erdélyi románok a fejedelemségekbeli románokkal akarnak tartani, Erdély semmivé lesz.⁹

Mikó válaszából kiderül, hogy ő a nemzetet nem tartja idejét múltnak, s ezért szerinte nem kell lemondani a nemzetiség eszméjéről, mert azt „oly szent tulajdonnak tekinti a világ, mit elvenni, elnyomni nem szabad, de nem is lehet. Ez ellen a világ lelkiismerete szólal fel, s az emberiség polgáriasodása tiltakozik.”¹⁰ Mikó teljes meggyőződéssel jelentette ki azt, hogy minden nemzetnek jogában áll saját kultúrájának ápolása, identitásának megvédése. A grófnak 1849-től 1859 decemberéig nem volt állami funkciója, ő ekkor

7 Uo.

8 Mikó Leveleskönyve. VI/2.

9 Bedeus József Mikó Imréhez. 1857. január 5. Mikó Leveleskönyve. V.

10 Gróf Mikó Imre: *Irányszemlék*. Klny.

nem politikai, hanem kultúrnemzetben gondolkodott, amely egyaránt jelentett szellemi és anyagi kultúrát, s a nemzetet olyan közösségnek tartotta, amely gondoskodik saját jövőjéről, azaz a nemzetisége életetéséről: „Könnyű neked édes barátom – írta Bedeusnak, – a nemzetiség eszméjéről lemondás elvét jelen körülmények közt osztani, ki saját nemzetiséged erős biztosítékát bírod az új institúciókban, de vajmi nehéz ezt oly feltétlenül elfogadni annak, kinek ma-holnap még azt is meg akarják tiltani, hogy gyermekét édes anyai nyelven taníttathassa.”¹¹ Ez nyilvánvalóan utalás az erdélyi magyarság helyzetére, és célzás arra, hogy az erdélyi nemzeteknek saját intézményeket kell fenntartaniuk, ha élni akarnak. De szerinte a szervezés alatt álló Erdélyi Múzeum-Egyesületnek nemcsak azért kell magyar jellegűnek és nyelvűnek lennie, mert a szászoknak már van saját kulturális-tudományos egyesülete, hanem azért is, mert a kolozsvári Múzeum-Egyesületet az erdélyi magyarság saját erejéből hozza létre. A saját intézmény-hálózat nem jelenthet elszigetelődést, mert – amint írta – az erdélyi nemzetek-nemzetiségek „jól elférnek egymás mellett, s ha a haza közérdekéről van szó, fogjanak kezét annak előmozdítására.”¹²

Mikó világosan kifejtette: az erdélyi népek tartsák meg identitásukat, mindenik ápolja a saját kultúráját és hagyományait, de legyenek készen az együttműködésre. Végső soron ez a koncepció valósult meg abban, hogy Erdély mindhárom nemzete saját erejéből külön-külön létrehozta kulturális-tudományos intézményeit. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület hosszas előkészület után 1859-ben tartotta meg alakuló ülését s fogadta el alapszabályát, amely titkos szavazással a magyar nyelv mellett döntött.¹³ Amint az előbb említettük, a szászok már rendelkeztek hasonló intézménnyel, a románok pedig rövidesen, 1861-ben alapították meg az *Asociația pentru literatura română și cultura poporului român din Transilvania* (Astra) nevű egyesületüket. Mindez azt juttatta kifejezésre, hogy mindhárom erdélyi nemzet elsősorban kultúrnemzetként szervezi meg önmagát. Hangsúlyozzuk azonban: az adott helyzetről van szó, mivel akkor politikai nemzetként való szervezését és működését az abszolutista hatalom határozottan megtiltotta,

11 Mikó Leveleskönyve. VI/2.

12 Uo.

13 Az Erdélyi Múzeum-Egyesület alakító közgyűlésének jegyzőkönyve. F. Societatea Muzeului Ardelean. 298. sz.50. csomó. Az Egyesület történetéről: Kelemen Lajos: *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület története*. In Emlékkönyv az Erdélyi Múzeum-Egyesület félszázados ünnepére (Szerk. Erdélyi Pál.) Kolozsvár, 1909–1942. 35. L. még gróf Mikó Imre: *Gyűljanak meg közöttünk is új oltártüzei az ismereteknek. Gróf Mikó Imre beszédei és felhívásai*. (szerk. Egyed Ákos és Kovács Eszter) Kolozsvár, 2008, 33–120.

s 1860-tól is csak nagyon korlátozott mozgásteret engedélyezett politikai jellegű nemzetiségi mozgalmak számára.

Elveiből következően Mikó Imre az anyanyelv használatát természetes jognak tartotta az akkor legerősebben elnyomott magyarság számára is: „Azon meggyőződés, hogy a magyar saját nyelve és nemzetisége életfájának gyökeréből kíván tovább is táplálkozni, saját szellemében és fogalmai szerint, saját irodalma segélyével művelődni, hogy tehát sem egyéni létét feladni, sem műveltségének idegen s természetével és geniuszával össze nem férő alapot és eszközt elfogadni nem hajlandó, azt hiszem, nemcsak az én meggyőződésem, de mindnyájunké.”¹⁴

A fenti idézetben kifejtett eszmei meggyőződés megegyezett Széchenyi Istvánnak és Eötvös Józsefnek a nemzetről kialakított felfogásával, ugyanakkor Mikó mindig elsősorban az erdélyi viszonyokat tartotta szem előtt. Tisztában volt azzal is, hogy mind a románok, mind a szászok éppen úgy ragaszkodnak anyanyelvük és kultúrájuk fenntartásához, mint a magyarok. De jól emlékezett az 1840-es években kibontakozott nyelvi vitára, amely nagy ellentéteket váltott ki a nemzetiségek között, ő azonban az anyanyelv és a kultúra szabadságát minden nép és nemzet számára alapvető jogként fogadta el és tisztelte. Ugyanakkor mindig az erdélyiség kívánatosnak tartott szellemét hangsúlyozta: „Nemzetiségünk iránti hő érzés nem feltételezi azt, hogy a többiektől idegenkedjünk, azokban elleneinket nézzük – a magyar legyen magyar, a szász legyen szász, az oláh legyen oláh, ápolja mind-egyik saját nemzetiségét.”¹⁵

Valóban, az erdélyi nemzetek a kulturális intézmények révén a saját identitás ápolását tartották a legfontosabb feladatuknak, és ez némi alapot kínált a megbékélésre az 1848-as nagy konfrontáció után. Önmagában is sokat mondó tény, hogy Mikó Imre gróf leveleket váltott több román, illetve szász személlyel és intézménnyel, amit nyomatékosítottak az 1860-ban történt személyes találkozások. Utalhatunk a július 28-i kolozsvári magyar-román értelmiségi találkozásokra, valamint az augusztus 11–12-i beszercei szász-magyar megbeszélésre, amelynek főszereplője Mikó gróf volt, „aki az újabb idők közös nyomorai és tanulságai”-ra utalva az „Erdély népei közötti atyafiságos egyetértésért” emelt szót.¹⁶ A beszercei ünnepséget a szász Honismereti Egyesület szervezte, s azon mindkét részről több neves személy vett részt, ami növelte a találkozó szimbolikus jelentőségét, de a nagy

14 Gróf Mikó Imre: Irányeszmék. Klny.

15 Mikó Leveleskönyve VI/2.

16 Kolozsvári Közlöny, 1860. augusztus 23. 68. sz. L. *Gróf Mikó Imre beszédei és felhívásai*. Id. kiad. 211.

meglepetést mégis Eötvös József váratlan megjelenése okozta, akit kiemelkedő ünnepléssel fogadott a szász nagygyűlés.¹⁷

Hasonló találkozót terveztek Mikóék a románsággal a Nyugati Havasok valamely városában, aztán nagygyűlést a Detunáta körül, de ez elmaradt Eötvös megbetegedése miatt. Fennmaradt azonban gróf Mikó tervezett beszédének eredeti fogalmazványa, amelyre a kutatás még nem figyelt fel. A tervezett beszédben ő – akárcsak Besztercén valamivel korábban tette – a múlt tanulságainak fontosságát szerette volna a jelenlevők figyelmébe ajánlani, nem feledkezve meg a józan gondolkodás sugallta magatartásról sem. Legyen a közös hazában egyetértés s az, ami üdvös az összes népekre – olvassuk a tervezett beszéd szövegében, majd ezeket írta: „De ki mondja meg, mi jó, mi üdvös mindnyájunkra nézve? – kérdi valaki. Bizonyosan nem azok, akik titokban működnek, akik félnek a nyilvánosság elé lépni nézeteikkel és szándékaikkal. De hát ki mondja meg? Megmondja, mint fennebb is említém, a történelem, melyből az egyetértésnek áldásait, a meghasonlásnak káros következeit s pusztító hatalmát mindenki okultan láthatja. De megmondja saját jobb természetünk is, mely ösztönszerűleg vezeti a népet a jóra, s feltaláltatja velök boldogságuk legalkalmasb eszközeit.” Aztán kiegyezésre, egyetértésre kívánta volna felhívni az összegyűlteket: „Ezen jobb természetnek fölébredésére s bennünk való munkásságára emelem poharamat, uraim! S kívánom, hogy ez szüljön minket újjá az egyetértés által, becsüljük egymás személyét, tiszteljük létező jogait, egyezzünk ki magunk egymás között netalán lehető aggodalmainkra nézve, mint azon egy haza polgáraihoz, mint testvérekhez illik.”¹⁸

Világos, hogy Mikó a „béke olajágát kívánta vinni a mócok közé, oda, ahol tíz évvel korábban véres polgárháborús cselekmények dúltak, s több ezer ember pusztult el; ő elsősorban a lelki béke megteremtésére gondolkodott. Forrásaink szerint mind magyar, mind román és szász részről mutatkoztak jelei a belső béke létrehozására, sőt bizonyos összefogásra utaló jelek is felbukkantak, amelyek mind a közös elnyomás érzetéből, valamint az 1848–1849-es események tanulságaiból táplálkoztak. Azonban ezeket a zsenge hajtásokat rendre elhervasztották külső hatások és tényezők. Egyrészt a Romániából érkező üzenetek, amelyek magyarelles jelleget öltöttek, másrészt a magyar emigráció újabb szabadságharcra buzdító üzenetei sem kedveztek a belső kibontakozásnak Erdélyben. A bukaresti román sajtó „kilátásba he-

17 Kristóf György: Bárá Eötvös József utazásai Erdélyben. *Erdélyi Tudományos Füzetek*, 42. sz. L. még. *Vasárnapi Újság*, 1860. 35. sz. Melléklet.

18 Mikó-Rhédey család levéltára a kolozsvári Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtárban. Mikó Imre iratai. Ms. 5973.(A továbbiakban Mikó iratai.)

lyezve egy Dáko-Románia-féle kikerekítést, [...] inték az oláhságot a magyarokhoz való nem szításhoz” azt is hangsúlyozva, hogy Kossuth programja¹⁹ Erdélynek Magyarországra való beolvasztását célozza.

Új helyzetet teremtett a Habsburg Birodalomban az ún. Októberi diploma kibocsátása, amely a nagypolitika síkjára terelte az eseményeket, mivel kilátásba helyezte az alkotmányos élet bizonyos fokú helyreállítását. Ez Mikó számára is kihívást jelentett: 1860. december 10-én az uralkodó Erdély ideiglenes kormányzójává nevezte ki, s ő elfogadta a megbízatást abban a reményben, hogy elősegítheti Erdély helyzetének alkotmányos rendezését. Erre vonatkozóan politikai nyilatkozatot fogalmazott meg, amelyben a nemzetiségi kérdést illetően szólt az előítéletek ellen. Ugyanis mint Erdély magas rangú vezetője állást kellett foglalnia olyan kérdésekben, amelyek kívül estek a kultúrnemzet fogalmán. Ezt írta: „Ami azon elveket illeti, melyeket ideiglenes kormányzásom alatt alkalmazni és követni akarok, csak az alkotmányunkból mérhetők. Én az alkotmányt [...] mint hazánk szeme fényét s egyetlen palladiumát s a királyi székek egyedüli támaszát, végsőig híven alkalmazandom. [...] Én az idők gyanúsító szellemével szembe a nyíltság és önzetlen hazaszeretet politikáját teszem. Célom az, hogy a mostani kormányrendszer mihamarabb, de fokozatosan, csendesen s rontás nélkül szűnjék meg, hogy hazánk saját törvényei és érdekei szerint alkotmányosan, a történeti alapok tiszteletben tartása mellett kormányoztassék, hogy a hazában nemzetiségre és vallásra való tekintet nélkül, mindenkinek testi és lelki képességeit kifejteni, azokat a hazára, községére és családjára nézve hasznossá tenni, hogy vallási és egyházi életét, nyelvét, nemzetiségét, irodalmát művelni, fejleszteni, tökéletesíteni, a magyar korona, alkotmány és államjog korlátain belül, minden felekezetnek, osztálynak és népnek mód, alkalom és eszköz nyújtásuk.”²⁰ Ha ezeket az elveket nem sikerül biztosítani, azonnal lemond, addig azonban „e haza minden alkotmányosan érző és cselekvő fia, szegény és gazdag, magyar és nem-magyar folyamodjék bizalommal hozzám: én egyforma jóindulattal hallgatom meg s törvényes kívánságát törvényes úton teljesíteni erőm szerint mindeneknek őszintén igyekszem.”²¹

A fenti elvi nyilatkozata szerint gróf Mikó minden erdélyi polgár kormányzója kívánt lenni az alkotmányosság, törvényesség alapján, és az érdekek egyeztetéséért párbeszédre szólítja az erdélyieket. Kérdés azonban,

19 Célzás Kossuth Lajos: Javaslat Magyar Ország jövő politikai szervezetét illetőleg – tekintettel a nemzetiségi kérdés megoldására. In *Kossuth Alkotmányterve*. Közzéteszi Gerő András. Budapest, 1994.

20 Mikó iratai. Ms. 5973/1.

21 Uo.

hogya a különböző érdekek, amelyekről ír, az adott időben összeegyeztethetők voltak-e. És ezzel elérkeztünk ahhoz a kérdéshez, amelyben a legtávolabb álltak egymástól a nézetek.

Mikó ugyanis nyilatkozatában az alkotmányossághoz tartozónak sorolta az 1848-ban hozott törvényeket, amelyeket az uralkodó megerősített, s mint közismert, ezek közé tartozott az uniótörvény is. De nyomban tegyük hozzá, ő nem zárkózott volna el a törvények szükséges módosításától, attól viszont igen, hogy az 1848 előtti állapotok visszaállítására gondoljon bárki is.²² Az uniót azonban a román politika nem fogadta el, és a szászok is egyelőre visszautasították. Akkor miben bízott Mikó?

Amint arra már az előbbieken utaltunk, elsősorban abban bízott, hogy az önkényuralom helyett bevezetendő alkotmányos kormányzást közös erdélyi érdekként fogja fel mindenik fél. Erről az őt látogató segesvári szász küldöttségnek 1861. február 5-én a következőket nyilatkozta: „Vajha mindnyájan elhinnők, vajha a közelebbi sanyarúságok ideje alatt megtanultuk volna, hogy egyedül a törvényesség útja és tere az, melyen a népek és királyok jogukat tartósan érvényesíthetik.”²³ Az Andrei Şaguna ortodox püspökhöz 1861. február 12-én intézett válaszbeszédében már konkrétan fogalmazott: az 1848-ban „a maga rendén hozott, minden törvényes kellékekkel ellátott” törvények kötelező erejűek, s ebből következően az uralkodót meg fogják kérni, hogy Erdélyt a magyarországi közös országgyűlésre hívja meg.²⁴ Nem árt tudnunk, hogy Mikónak ez a határozott kijelentése egyben válasz volt az erdélyi románoknak Nagyszebenben 1861 januárjában hozott unióellenes határozatára, s az is ismert volt már, hogy Ausztria és Magyarország között már elkezdődtek a kiegyezési tárgyalások. Ugyanakkor kitűnik az is, hogy Mikó a Deák Ferenc által képviselt álláspont támogatója volt.

Bécs azonban egyelőre visszakozott, s a Magyarországgal való kiegyezés helyett a birodalmi elképzeléseket helyezte előtérbe: a Februári Pátens a hatalom központosítását írta elő s a törvényhozás legfelsőbb szervének a birodalmi tanácsot jelölte ki, fenntartva Erdély különállását, amit lelkesen fogadott mind a román, mind a szász politika. Bár elégedetlenek voltak, mind Kemény Ferenc erdélyi kancellár, mind Mikó Imre ideiglenes kormányzói elnök a helyén marad, s megkezdték Erdély közigazgatásának újjászervezését. Ennek során növelték a román köztisztviselők számát, s négy

22 „Irtózom még a gondolattól is, hogy ez alatt a történeti alapokról van szó/ kiváltságos, jogcsorbító, birtoklási szabadságot megszorító eszmék csak lappanghassanak is.”
Mikó Leveleskönyve XIV/1. Ms 3567.

23 Mikó iratai. Ms. 2886.

24 *Gróf Mikó Imre beszédei és felhívásai*. Id. kiad. 225.

közigazgatási egység élére (Felső-Fehér és Hunyad megye, Fogaras- és, Naszód-vidék) román vezetőket neveztek ki. Ez kétségkívül jó szándékról tanúszkodott, de korántsem volt elegendő a feszültségek jelentős csökkentésére. S mivel Bécs nem teljesítette a magyar politikusok kérését az erdélyiek meghívásáról a pesti országgyűlésbe, hanem külön erdélyi országgyűlés összehívását tervezte, majd össze is hívta, először Kemény kancellár, majd Mikó gubernátor is benyújtotta lemondását.

Mikó egyelőre kivonult a politikai életből, ahova csak 1865-ben tért vissza, s része volt a Habsburg-hatalom és Magyarország kiegyezésének előkészítésében. 1867-ben aztán elvállalta a közmunka és közlekedésügyi miniszeri tárcát. Őt Deák Ferenc támogatójaként ismerték, de voltaképpen lelkiileg közelebb állt Eötvös Józsefhez, ami a nemzetiségi kérdésben és politikájában vallott felfogásában is nyomokat hagyott. Ezt olvashatjuk ki Kolozsvár polgáraihoz 1868. december 11-én intézett beszámolójában, amelyben értékelte a kiegyezés óta elért eredményeket, kiemelve a polgárosodás és a nemzetiségi kérdés terén elfogadott törvények jelentőségét. Lényegesnek tartotta a kiegyezést, az unió újra életbe léptetését, a megegyezést Horvátországgal. „A kiegyezés által lettek testvéreink, szövetségeseink azok, akikkel mindaddig kölcsönösen féltékenykedve ellenséges lábon álltunk. A kiegyezkedés (!) szabadította ki nemzetünket a sérelmi politika taposómából, melyben minden időnket, erőnköt felemészttve saját kifejlődésünk elősegítésére semmi sem maradt.”²⁵

Ami a nemzetiségi kérdést illeti, Mikó igen jelentős eredménynek tartotta a felekezetek 1848-ban kimondott egyenjogúsításának mostani életbe léptetését úgy, hogy egyik felekezet vagy egyház se bírjon „semmi politikai fölényvel a másik felett”, ezért úgy látta, hogy a vallás többé nem lehet válaszfal a polgárok között.²⁶ Emlékeztetünk arra, hogy a zsidók egyenjogúsítását a szegedi országgyűlés 1849. július 28-án elfogadta, de szentesítésére a bekövetkezett események miatt nem kerülhetett sor. 1867-ben viszont olyan törvényt fogadott el a pesti országgyűlés, amely leszögezte a következőket: „Az országnak izraelita lakosai a keresztény lakosok minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilvánítatnak.”²⁷

Természetesen Mikó jelentésébe belefoglalta az 1868-as nemzetiségi törvény megszavazását: „A belső békét a társországokkal való kiegyezkedés,

25 Gróf Mikó Imre: i. m. 267.

26 Uo.

27 Magyar Törvénytar. 1836–1868. évi törvénycikkek. Budapest, 1890. 354., Goda László: *A zsidóság Magyarországon 1526–1945*. Századvég, Budapest, 1992. 117. L. még Gidó Attila: *Az erdélyi zsidókról*. Székelyudvarhely, 2008. 24–25.

Erdély szorosabb egyesülése és a hazában lakó minden nemzetiségek jogos igényeit kielégítő törvények által hittük biztosítani.”²⁸ Térjünk ki erre valamivel részletesebben azért is, mivel a nemzetiségi törvény szelleme közismeretlen Eötvös József nézeteiben fogant, akinek viszont Mikó Imre a legkiemelkedőbb munkatársai közé tartozott, és akivel szoros baráti viszonyt ápolt.

Az 1868-as nemzetiségi törvény előkészítése már 1861-ben elkezdődött, amikor is a pesti országgyűlés elfogadta Eötvös Józsefnek azon javaslatát, hogy a nemzetiségi ügyek rendezésének érdekében küldjenek ki egy 27 tagú bizottságot. Utóbbi ki is dolgozott egy javaslatot, de az országgyűlés uralkodói felosztása miatt még a vitájára sem kerülhetett sor, azonban az 1865-ben összeült országgyűlés újra elővette ezt a kérdést és újabb bizottságot hozott létre. Ez Eötvös József irányításával 1868 végére elkészítette az újabb tervezetet, amelyet Deák Ferencnek egy korábbi előterjesztése alapján átdolgoztak és vitára bocsátottak, majd el is fogadtak. E törvény preambulumában meghatározta az egységes magyar politikai nemzet, valamint a magyar államnyelv fogalmát, amely szerint: „Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenrangú tagja.”²⁹

A törvénynek ez a része váltotta ki a legtöbb ellenvetést, mert a nemzetiségek önmagukat politikai független nemzetként határozták meg, s jövőjüket is csak így tudták elképzelni. Vonatkozik ez mind a magyarországi, valamint az erdélyi vezető politikusok elképzelésére és törekvésére, akik még a törvényben biztosított nyelvhasználati jogokat sem értékelték úgy, amint azt Deák Ferenc, Eötvös József és az őket követő magyar politikusok remélték. Hangsúlyozni szeretnénk azt, hogy a magyar politikai elit Deákot és Eötvöst zászlónak tekintő csoportja, amelyhez gróf Mikó Imre is tartozott, nem követett semmiféle asszimilációs célokat, csak – szerintük – az ország integritásának védelmét, mert úgy látták, hogy a magyarországi nagy nemzetiségek a szomszédos nemzeti államok felé gravitálnak.

Az egységes magyar politikai nemzet kinyilatkoztatása nem jelentette azt, hogy az 1868-as nemzetiségi törvény különösen a nyelvi jogok (amelyek az identitásuk legfőbb hordozói voltak) tekintetében ne nyújtott volna jelentős jogokat a nemzetiségeknek.

Melyek voltak ezek a jogok?

- A törvényeket, a magyar mellett, minden más nemzetiség nyelvén hiteles fordításban kiadják.

²⁸ *Gróf Mikó Imre beszédei és felhívásai*. Id. kiad. 270.

²⁹ Magyar Törvénytar. Id. kiad. 490.

- A törvényhatóságok jegyzőkönyveit, a magyar hivatalos nyelv mellett, azon a nyelven is vezetik, amelyet a tagok legalább egyötöde óhajt.
- A törvényhatóságok gyűlésein „aki ott szólás jogával bír, akár magyarul szólhat, akár saját anyanyelvén.”
- A törvényhatóságokhoz, a kormányhoz intézett iratokban a nemzetiségek használhatják az illető törvényhatóság által elfogadott nyelvet.
- A törvényhatóságok belső ügyvitelüket hivatalos nyelven végzik, de ha ez „gyakorlati nehézségekkel járna”, használhatják azt a nyelvet, amelyet a törvényhatóság előzőleg megállapított.
- A törvényhatósági tisztviselők a községekkel, egyesületekkel, gyülekezetekkel és magánosokkal való „hivatalos érintkezéseikben a lehetőségig ezek nyelvét használják.”
- Az egyén a bíróságok előtt saját anyanyelvét használhatja. A bíró a panaszló nyelvén intézi el az ügyet.
- A perlekedésben hozandó ítéletek nyelve a felek akaratától függ.
- Az egyházak maguk határozzák meg nyelvüket.
- A magánintézmények, egyletek nyelvéről az alapítók döntenek.
- A hivatalviselés joga mindenkit megillet, és az alkalmazásnál nem a nemzetiség, hanem a szakértelem a meghatározó.

Amint a fentiekből is kiderül, az 1868-as törvény a nyelvhasználat gyakorlatában a helyi etnográfiai viszonyokat vette alapul, és ezzel a nemzet szervezésének egyik legfontosabb feltételét biztosította. A szervezkedés szabadságát – mint közismert – már az 1867-es törvények elismerték. Valószínű, hogy ebben bíztak a törvényalkotók, s ezért reméltek kedvező fogadtatást; és abban is reménykedtek, hogy csak a radikális nemzetiségi politikusok utasítják el, a többség viszont elfogadja a törvényt. Amint Gyurgyák János, a kérdés egyik szakértője látja: a magyar politikai nemzet fogalma feltételezte, hogy „kialakul a régi, rendies jellegű hungarus tudathoz hasonlóan a közös magyarországi nemzeti tudat, s még inkább valamiféle, legalább körvonalalaiban létező politikai közösség.”³⁰ Bíztak a magyar politikusok abban is, hogy a közös történeti múlt, a közös érdekek valamiféle összetartozás-tudatot fejlesztenek ki.

Gróf Mikó Imre minden bizonnyal osztozott Eötvösék véleményében, a jogkiterjesztő politika sikerében, ezért a szóban forgó törvényről a következőket írta az 1868-as képviselői – részben már előbb idézett – jelentésében: „A belbékét a társországokkal való kiegyezkedés, Erdély szorosabb

³⁰ Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzet és a nacionalizmus története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2007, 76.

egyesülése és a hazában lakó minden nemzetiségek jogos igényeit kielégítő törvények által hittük biztosítani. A jogegyenlőséget – melyet a különböző nemzetiségű honpolgárok politikai és polgári tekintetben eddig is élveztek – kiterjesztettük nyelvük használatára is, teljesítve mindazon kívánságaikat, melyek a kormányzat és gyors igazságszolgáltatás feltételeivel ellentétben nem állanak. Elmentünk a legszélső határig, addig, amelynél túl Magyarországon nem maradhatott volna többé Magyarország.”³¹

Mikó gróf bizonyosan őszintén hitte, akárcsak Deák Ferenc és Eötvös József, hogy a törvény eleget tett a „nemzetiségi honpolgárok” jogos követeléseinek, ugyanis az alapvető politikai és polgári jogokat már az 1848-as törvények biztosították. Ő úgy vélte, hogy az unió életbeléptetésével sikerült Erdély helyzetét is megfelelően rendezni. Amikor 1872-ben gyakorlatilag visszavonult a politikától, egy újabb képviselői beszámolójában, visszatekintve a kiegyezés óta eltelt időre, ezeket írta: „amit 1848 megkezdett, azt 1867 végezte be [...]. A nemzet újra kezébe vette sorsát, a kormány és törvényhozás megindította az ország anyagi és szellemi fejlődését.”³² A megreformált alkotmány s a parlamenti kormányzás lehetővé tette Magyarország helyzetének konszolidálását. Ezért – fejtette ki – ki kell tartani a „bölcserés mérséklet” politikája mellett, ez Erdély érdeke is. Azonban 1872-ben már nem foglalkozott a nemzetiségi kérdéssel, valószínű azért, mert akkor már látnia kellett, hogy az 1868-as nemzetiségi törvény nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, nem hozta meg a várt megegyezést a nemzetiségekkel.

Befejezésként vissza szeretnék térni arra, amit Mikó Imre gróf 1857-ben erőteljesen hangoztatott, ami a nemzetiségi kérdésben az alapelve volt: Erdély nemzeti-nemzetiségi örökségét megőrizték meg identitásukat, építsék ki saját kulturális intézményrendszerüket, s amikor szükség van arra, fogjanak össze Erdély érdekében. Ő kitartott a fenti elvek mellett, és igyekezett békés kapcsolatokat ápolni a románokkal és a szászokkal, s miközben fejlesztette a magyar intézményrendszert, jelentős mértékben hozzájárult Erdély közös szellemi és anyagi civilizációjának gyarapodásához, haladásához.

31 Gróf Mikó Imre és Nagy Péter: Kolozsvár választópolgáraihoz. In *Gróf Mikó Imre beszédei és felhívásai*. Id. kiad. 270.

32 A kiegyezésről lásd Szabad György: *Kossuth irányadása*. Heti Válasz Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2002.